

TRE MÅNEDER EFTER S E E S T

En stor katastrofe på hjemlig grund er usædvanligt stof i dansk forskning. To psykologer har på baggrund af hændelserne i Seest i 2004 gennemført en omfattende undersøgelse af de psykosociale følger af fyrværkerikatastrofen.

Fyrværkerikatastrofen i Seest kræver ikke nærmere præsentation. Katastrofer er heldigvis sjældne i Danmark, men dette var den største lokalsamfundskatastrofe i efterkrigstiden, og i tiden efter 3. november 2004 havde alle den på nethinden.

Derfor igangsatte Ask Elklit sammen med Keld Molin en række undersøgelser af de psykosociale eftervirkninger. Der er her tale om både grund- og anvendt forskning, hvor overordnede spørgsmål er: Hvordan er ofrene påvirket? Hvad kan vi lære af den måde, katastrofen blev håndteret på? Kan det gøres bedre?

Indtil videre er der planlagt fem undersøgelser, som beskæftiger sig med påvirkningen af beboerne, indsatsstyrkerne og børnene. De initiale undersøgelser fokuserer på tiden tre-fire måneder efter, og følges af fornyede undersøgelser efter ca. 1 år. Den første undersøgelse "Beboerne 3 måneder efter" er netop afsluttet og er grundlaget for den-

ne artikel og fortsættelsen i Psykolog Nyt 9 og 10/2006.

Katastrofen

Katastrofen begynder lidt før kl. 14, hvor der udbryder brand under losning af en container på N.P. Johnsens Fyrværkerifabrik. Politi og brandvæsen er snart på stedet, påbegynder slukningsarbejdet og evakuerer de nærmeste beboerne, jf. fabrikkens beredskabsplan. Heri beskrives "worst case"-scenariet som en kraftig røgfane. En eksplosion er ikke forudsat, da fyrværkeri i henhold til den måde, det klassificeres på, ikke kan eksplodere (!)

Alligevel eksploderer den halvtomme container kl. 15,25, hvor en brandmand ulykkeligtvis omkommer. Indsatsstyrkerne trækker sig tilbage, og endnu en container eksploderer. Herefter slås katastrofealarm og iværksættes sirenevarsling.

Branden breder sig til fyrværkerifabrikens bygninger, udrykningskøretøjer fra nær og fjern alarmeres, og evaku-

Artikel og forfattere

Artiklen er første del af tre, som omhandler Seest-katastrofens psykosociale følger, baseret på undersøgelsen "Beboerne 3 måneder efter". Undersøgelsen er gennemført af artiklens forfattere og netop afsluttet.

Keld Molin er psykolog på Psykiatrisk afdeling, Kolding Sygehus og specialist i psykotraumatologi. Han var involveret i Seest-katastrofen via Rigspolitiets Psykologtjeneste, hvor han koordinerede og udførte psykologiske støttetiltag. Han er forfatter til "Terrorangrebets psykologi", Frydenlund 2005, med en efterskrift om Seest.

Ask Elklit er professor på Psykologisk Institut på Aarhus Universitet og specialist i psykoterapi og psykotraumatologi. Han har lavet et halvt hundrede undersøgelser af forskellige traumetyper og grupper af traumatiserede.

► ► ► eringen af beboere udvides efterhånden til 1000 m. Området afspærres og evakuerterne ledes først til Bakkeskolen, siden til Ålykkeskolen.

Myndighederne vurderer, at der er overhængende eksplosionsfare, og gentager sirenevarslingen, som straks efterfølges af "Det store brag" kl. 17,45. Ved tre voldsomme eksplosioner med få sekunders mellemrum eksploderer ca. 800 bruttotons fyrværkeri, en rødglødende paddehattesky rejser sig og oplyser det mørklagte område. Eksplosionen måler 2,2 på Richter-skalaen, og braget kan høres så langt væk som på Nordsjælland.

Inden aftenen er gået, er katastrofen en realitet. 176 huse er ødelagt, heraf 75 totalskadede. Ødelæggelserne løber op i 750 mio. kroner, og 2000 beboere i en forstad i Kolding står uden tag over hovedet. De første vender hjem to dage senere, og de sidste er endnu ikke kommet tilbage.

Påvirket af katastrofen

Gennem de senere år er der foretaget adskillige katastrofeundersøgelser verden rundt. Belastningsniveauet er søgt målt på forskellige måder, og mange har haft det sigte at måle graden af posttraumatiske stress-syndrom (PTSD). Katastrofers forløb og konsekvenser er dog i sagens natur meget forskellige. I kombination med metodeforskelle betyder det, at målinger af PTSD-graden sjældent er umiddelbart sammenlignelige. PTSD-forekomsten varierer fra 9 % til 80 %.

Undersøgelsen viser, at 13 % af beboerne opfylder kriterierne for PTSD-diagnosen, mens 27 % kun mangler ét symp-

tom for at opfylde diagnosen (hvilket kaldes subklinisk PTSD). Vi kan derfor konkludere, at mindst 40 % af Seest-beboerne er påvirket af en alvorlig krisetilstand. Dette skal ses i lyset af, at kun godt halvdelen af beboerne valgte at deltage i undersøgelsen, og at det er kendt fra andre undersøgelser, at det er de hårdest belastede, som ikke deltager. De tilsvarende tal for Bramdrupdam (en anden Kolding-forstad, som ikke blev ramt) er henholdsvis 4 % og 1 %. Undersøgelsen viser ligeledes, at det kun er 40 % af de belastede, som har søgt hjælp.

Det kan måske overraske, at beboernes traumatiseringsgrad er sammenlignelig med fund fra andre undersøgelser, hvor der typisk har været mange døde og tilskadekomne. I Seest døde en brandmand, men ingen af beboerne, og de relativt få tilskadekomne havde primært mindre skader, hvor fyrværkerikatastrofen således er kendetegnet ved materielle ødelæggelser: tryksskadede/brændte huse og et ødelagt lokalsamfund. Andre undersøgelsesskalaer underbygger, at beboerne er påvirket, hvor det her fremgår, at de generelt oplever problemer med social dysfunktion, angst, følelse af inkompetence, mestringsproblemer og somatisering, mens depression ikke er særligt fremtrædende.

Det er derfor nærliggende at spørge, hvilke faktorer der har betydning for påvirkningen af beboerne. I de følgende vil vi prøve at give et svar. Selv om undersøgelsen ikke kan give et udtømmende svar, er det muligt at pege på en række faktorer, som er af væsentlig betydning.

Først må vi forholde os til, at det ikke kun er "Det store brag", altså forhold *under* katastrofen, som har betydning for traumatiseringsgraden, men også *personlige faktorer* og *påvirkninger* i tiden frem til undersøgelsestidspunktet.

Personlige faktorer, som er udtryk for graden af robusthed eller sårbarhed, spiller en ikke uvæsentlig rolle. Det er tydeligvis en sårbarhedsfaktor at være kvinde, idet dobbelt så mange kvinder som mænd er påvirket.

Andre demografiske faktorer har ikke nogen afgørende betydning, men derimod betyder det noget, om man har udviklet en sikker tilknytning til andre gennem sin opvækst, om man har en god selvfølelse og generel følelse af at have indflydelse på sit eget liv, ligesom antallet af tidligere traumatiske oplevelser har en mindre, negativ betydning.

Under og efter katastrofen

Det havde kun lille betydning, hvor tæt man var på eksplosionen, ligesom det ikke betød meget, om man var sammen med familien, eller eventuelt ikke vidste, hvor de opholdt sig. Selv om evakueringen blev påbegyndt tidligt i forløbet, var der alligevel knapt en tredjedel, som opholdt sig i det (alligevel ikke helt) evakuerede område, hvor det var en voldsom oplevelse af være tæt på det "Det store brag", men det afspejler sig således ikke i traumatiseringsgraden.

Det gør derimod oplevelse af egen livsfare og dernæst frygten for, at andre familiemedlemmer var i livsfare. Det betyder, at det ikke så meget er de faktuel-

Undersøgelsesfakta

Undersøgelsen fandt sted tre måneder efter katastrofen. Der deltog 516 beboere (265 kvinder og 251 mænd) over 18 år. Besvarelsesprocent: 51 %. I kontrolgruppen fra Kolding-forstaden Bramdrupdam deltog 119 personer. Besvarelsesprocent: 55 %.

I spørgeskemaet anvendes undersøgelsesredskaberne: Harvard Trauma Questionnaire (HTQ). The Crisis Support Scale (CSS). Trauma Symptom Checklist (TSC). General Health Questionnaire (GHQ-30). Revised Adult Attachment Scale (RAAS). Hertil en række spørgsmål om demografi, omstændigheder ved eksplosionen og evakueringen, tidligere traumatiske hændelser mv.

le forhold, som er af betydning, men nærmere ens oplevelser og tanker og dermed vurderingen af situationen.

På undersøgelsestidspunktet er 104 beboere (21 %) (og deres børn) endnu ikke vendt hjem, da huset er nedbrændt eller har større skader. Disse beboere har især flere undgåelsessymptomer, oplever angst, social dysfunktion og vagtsomhedssymptomer, men sammenlagt er de kun lidt mere traumatiserede end de hjemvendte, hvis hus kun har mindre skader.

Ser man på øvrige konsekvenser, spiller "tabsfaktorer" en rolle. De (få), der er kommet til skade, er klart mere belastede. Lidt over halvdelen har i en periode været sygemeldt, og de, der har mere end fem sygedage, er tydeligvis mere belastede, men dog ikke i depressiv retning.

Funktionsbesvær

Et særlig form for tab er vanskeligheder med at udføre arbejde eller daglige gøremål, hvilket i alt 15 % af beboerne angiver. Denne form for tab har langt større betydning end økonomiske tab eller graden af ødelæggelse af hjemmet, hvor undersøgelsen påviser, at funktionsbesvær i det daglige har meget stor betydning for traumatiseringsgraden. Desuden oplever de pågældende mindre social støtte, er mere afhængige og ængstelige i deres tilknytning til andre, har lavere selvfølelse og føler, at de ikke nogen kontrol over, hvad der sker dem.

Spørgsmålet om, hvorvidt det er hønen eller ægget, der kom først, gør sig også gældende her, men det er tydeligt, ▶ ▶ ▶

► ► ► at denne faktor er anvendelig i screeningsøjemed. Ligeledes kan vi få et fingerpeg i forhold til forebyggende og afhjælpende intervention: Hvis det er muligt at løse praktiske problemer eller ændre oplevelsen af dem, vil det have en stor betydning med hensyn til at reducere de psykiske problemer.

I nogle tilfælde kan en hjemmehos' eller praktisk gris være en del af løsningen, i andre tilfælde kan en bestemt type fagmand/rådgiver være det rigtige. Måske kan problemerne løses med en professionel samtalepartner, der kan være med til at skabe personligt overblik, foretage prioriteringer eller lytte og bearbejde krisetilstanden og frigøre et større overskud hos den enkelte.

Samspil med andre

Vi er her allerede gået i gang med at beskæftige os med det komplekse begreb "social støtte", som samlet set har lige så stor betydning for traumatiseringsgraden som tabsfaktorerne. De fleste af os forventer at blive støttet af vores nærmeste, når vi oplever problemer, men denne forventelige støtte synes ikke at have nogen speciel afhjælpende effekt på traumatiseringsgraden. Derimod har oplevelsen af svigt stor betydning, ligesom manglende sympati og forståelse.

Manglende mulighed for at udtrykke tanker og følelser har ligeledes betydning. Her har vi igen at gøre med en kompleks faktor, som kan handle om personlighedsegenskaber, men også om resultatet af en social dynamik. Hensyntagen til de nærmeste og det sociale netværk, som måske i forvejen har det svært, kan

betyde, at man vælger at afholde sig fra at belaste andre med sine tanker og følelser.

En del vil måske tænke, at kønsforskelle spiller med, og undersøgelsen viser, at 50 % af kvinderne er i stand til at tale om tanker og følelser, mens kun 36 % af mændene angiver at have denne mulighed. Alligevel er som nævnt kvinderne i langt højere grad traumatiseret, hvilket kan betyde, at andre personlige faktorer er mere afgørende, eller at tanker og følelser udtrykkes på en sådan måde, at kvinderne ikke får tilstrækkeligt udbytte af at dele dem med andre.

Forsikringselskaberne

Kilder til sekundær traumatisering kan erfaringsmæssigt have afgørende betydning for den samlede belastning. I medierne har specielt forsikringselskaberne rolle været fremhævet, og det er ikke uden grund.

58 % angiver, at kontakten til forsikringselskaberne har været overvejende eller til stor hjælp for dem, men det springer i øjnene, at hele 20 % angiver, at kontakten til forsikringselskabet har været en større belastning end fyrværkeribranden, og at 11 % oplever, at begge er lige belastende. Disse beboere giver udtryk for, at de har været udsat for ikke bare én, men to katastrofer, hvilket viser sig at have væsentlig betydning for den generelle udvikling af symptomer.

Problemer med forsikringselskabet er en stopklods, der forsinker det videre arbejde med reparationer og genopbygning af huset og dermed tilbagevenden til normaliteten. Selv om "forsikringskatastrofen" ikke har direkte betydning for traumatiseringsgraden, har den alligevel indirekte betyd-

Rapporten

Ask Elklit & Keld Molin: "De psykosociale følger af fyrværkerikatastrofen i Seest. Del 1 – Beboerne 3 måneder efter". Psykologisk Skriftserie, vol. 27, No. 2, Aarhus Universitet. 2006.

Rapporten kan købes fra Psykologisk Institut: ingrid@psy.au.dk, tlf. 89 42 49 00. Pris: 50 kr. Rapportens sammenfatning og en oversigt over forskningsprojekterne kan ses på www.beredskabspsykologen.dk under punktet "Fyrværkerikatastrofen i Seest".

ning, da den meget signifikant (om end i mindre grad) bidrager til oplevelsen af funktionsbesvær i dagligdagen.

Opfølgning

En stor del af beboere, som deltog i undersøgelsen tre måneder efter katastrofen, var på dette tidspunkt hverken helt eller halvt vendt tilbage til dagligdagen. Flere havde endnu ikke fået afklaret de forsikringsmæssige forhold, og 21 % (samt deres børn) boede fortsat midler-

tidigt et andet sted. I skrivende stund er der fortsat nogle, som ikke er flyttet tilbage. Godt en tredjedel af beboerne var væsentligt belastet af krisereaktioner.

I det sidste års tid har mange af dem levet med store daglige udfordringer. Hvilken betydning det har haft for den mentale sundhedstilstand, får vi opklaret i en opfølgende undersøgelse, som netop er påbegyndt.

Keld Molin og Ask Elklit

